

به نام پروردگار

نام و نام خانوادگی: محمد یاسر احمدی

رشته: آموزش ابتدایی ورودی ۹۹

موضوع: کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲

استاد: دکتر پوربخشعلی

چکیده:

کودتای ۲۸ مرداد، یا عملیات آژاکس، کودتایی بود که در سال ۱۳۳۲ش توسط عوامل خارجی علیه دولت مصدق اجرا شد و با سقوط دولت مصدق، حکومت ایران به سلطنت پادشاهی تبدیل گردید.

این کودتا یکی از مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین حوادث سیاسی تاریخ معاصر ایران و سرمنشاء بسیاری از حوادث تلخ تاریخی این سرزمین به شمار می‌آید. کارشناسان، چرخش و انتقال قدرت صورت گرفته در این کودتا را، نمونه‌ای دیگر از تلاش استعمار خارجی به مدد استبداد داخلی برای محروم ساختن ملت و کشور ایران از سه مولفه الهام گرفته از آموزه‌های دینی یعنی، استقلال، آزادی و کرامت انسانی می‌دانند.

این کودتا یکی از نقاط چرخش و انتقال قدرت، از یک دولت ملی به یک دولت دست‌نشانده خارجی است. به اعتراف تاریخ، به وضوح می‌توان دخالت آمریکا و دست داشتن این کشور را در این کودتا مشاهده کرد. این کودتا، حکومت دکتر مصدق را برانداخت و رژیم دیکتاتوری را جایگزین آن نموده و همه فعالیت‌های سیاسی جامعه را سرکوب کرد.

کلید واژه :

کودتا ، حکومت ایران ، مصدق ، استبداد ، انگلیس

مقدمه :

کودتای ۲۸ مرداد به عنوان یکی از حوادث مهم تاریخ سیاسی کشورمان از اهمیت قابل توجهی در مطالعات تاریخی برخوردار است که سبب نگارش آثار و مقالات فراوانی شده است. نوشتار حاضر ضمن بر شمردن ذخایر نفتی و مقابله با کمونیزم به عنوان اهداف استعماری کودتا، نحوه به کارگیری عوامل داخلی توسط طراحان خارجی کودتا را مورد بررسی قرار داده است.

آمریکا تا اواخر دهه ۱۳۲۰ سابقه استعماری در ایران نداشت و ورود استعماری خود را با انجام کودتای ۲۸ مرداد تحت عنوان عملیات آژاکس (TPAJAX) آغاز کرد که سبب به وجود آمدن خسارات جبران ناپذیری در ایران گردید.

حال به فراخور این نقطه عطف تاریخی و با توجه به اعتراف صریح مسئولان آمریکایی مبنی بر طراحی و اجرای کودتا، برآنیم تا ضمن پرداختن به اهداف استعمارگران در کودتا به نقش گروه‌ها و عوامل مختلف اجتماعی در فرایند انجام کودتا بپردازیم.

اهداف کودتا

الف) اهداف کوتاه مدت:

- سرنگون ساختن حکومت ملی دکتر مصدق

- بازگردانیدن شاه و استقرار استبداد سلطنتی

- بازگردانیدن قدرت و سلطه استعمار انگلیس و آمریکا

- بازگردانیدن جریان نفت به غرب

- الحاق ایران به پیمان نظامی بغداد

(ب) اهداف دراز مدت:

نابودی حرکت ملی و ریشه‌کن ساختن آن در تمامی ابعاد و زمینه‌ها و یا حداقل مخدوش نمودن آن

پیامدها :

با پیروزی کودتای ۲۸ مرداد، ایالات متحده و انگلیس به اهداف کوتاه مدت خود رسیدند و با براندازی حکومت دکتر مصدق و بازگردانیدن محمدرضا شاه سلطه خود را در ایران تحکیم کردند، اما به هدف دراز مدت خود هرگز نرسیدند.

کودتای ۲۸ مرداد نتوانست دستاورد جنبش ملی را از ملت ایران باز پس گیرد، برعکس سبب توسعه و تکامل مبارزه ضد استعماری به «ضد استبدادی» بود. کودتای ۲۸ مرداد سبب شد که یک تحول کیفی در فرآیند رو به رشد حرکت ملی در ایران به وجود آید و این بار مبارزه علیه استبداد داخلی محور اصلی گردید، در نهایت وقتی استبداد داخلی از بین رفت، استیلای خارجی خود به خود شکسته شد و این را می‌توان از پیامدهای این کودتا محسوب نمود.

عوامل و گروه های اجرا کننده

الف) نظامیان:

از جمله بازوهای اجرایی کودتا و کانون‌های مهم مخالفت و توطئه علیه دولت مصدق نظامیان و افسران بازنشسته‌ای بودند که در «کانون افسران بازنشسته» به رهبری فضل‌الله زاهدی سازماندهی می‌شدند. افسران سلطنت‌طلب از طریق «کمیته نجات وطن» که سرلشکر زاهدی رهبر آن بود، به همراهی کرمیت روزولت (فرمانده آمریکایی کودتا) افسرانی را که دارای پست‌های حساس نظامی بودند، جذب کرده و برای اجرای طرح کودتا آنان را با خود همگام کردند. به همین جهت پس از پیروزی کودتا، پست‌های حساس و مهمی به گروهی از نظامیان واگذار شد و نظامیانی که در صف کودتا گران بودند، یک درجه ترفیع گرفتند و نشان رستاخیز را که نشان ویژه شرکت‌کنندگان در کودتا بود، دریافت کردند.

ب) اراذل و اوباش:

از دیگر عوامل اجرایی کودتا، اراذل و اوباش و چماقدارانی بودند که به تحریک افراد سلطنت‌طلب و عوامل خارجی، تظاهراتی را به گونه‌ای کاملاً سازماندهی شده، به طرفداری از شاه در سطحی گسترده به راه انداختند.

پ) مطبوعات:

از جمله ابزارهای بسیار مهم برای زمینه‌سازی و اجرای کودتا و همچنین آماده‌سازی افکار عمومی برای پذیرش کودتا، مطبوعات بود. در اسناد سازمان سیا، در بخشی از طرح کودتا، از مطبوعات و تبلیغات با عنوان «عوامل ویژه» یاد می‌شد. کشورهای آمریکا و انگلیس با نفوذ عمال ایرانی خود در شبکه مطبوعاتی دست به تبلیغات گسترده‌ای بر ضد مصدق زدند و سرانجام در ۲۸ مرداد نتیجه دلخواه خود را از این تبلیغات گرفتند. مطبوعات حامی کودتا با

استفاده از طرفندهای گوناگون نظیر چاپ کاریکاتور و تمسخر ایده‌های مصدق و همچنین پوشش گسترده فرمان‌های شاه مبنی بر عزل مصدق و انتصاب زاهدی و چاپ مصاحبه‌های زاهدی با خبرنگاران خارجی، نقش موثری را در ایجاد فضای مناسب برای کودتا ایفا کردند.

نقش انگلیس در کودتا:

با ملی شدن صنعت نفت در ایران انگلیسی‌ها سلطه انحصاری خود را بر نفت ایران از دست دادند، دولت انگلیس به منظور بازگرداندن وضعیت قبل از ملی شدن نفت تصمیم گرفت، از راه‌های مختلف مصدق را زیر فشار قرار دهد.

تأثیر ملی شدن صنعت نفت:

اقدام مصدق مبنی بر ملی کردن صنعت نفت بریتانیا را سخت دچار وحشت کرده بود. زیرا انگلیسی‌ها از یک طرف مانند آمریکایی‌ها از این خوف داشتند که اگر ایرانیان خودشان بتوانند اداره تاسیسات نفتی را به عهده بگیرند، این باعث خواهد شد که کشورهای دیگر خاورمیانه تقاضای خواسته مشابهی را بکنند. از طرف دیگر شرکت نفت ایران و انگلیس یکی از مایه‌های غرور ملی برای دولت بریتانیا به شمار می‌رفت و با ملی شدن صنعت نفت در ایران این صنعت با ارزش از دست این کشور خارج شده بود. در نتیجه دولت بریتانیا درصدد برآمد از راه‌های گوناگون به تضعیف دولت مصدق بپردازد. مسئله عمده انگلیس در ابتدا در مذاکرات، موضوع گرفتن غرامت بود. این غرامت بابت ضرری که به شرکت نفت ایران و انگلیس وارد شده بود، موضوع طرح شکایت انگلیسی‌ها از دولت مصدق بود.

انگلیس ابتدا کوشید با فرستادن هیات‌هایی از راه گفتگو مسئله را حل کند، اما پس از شکست گفتگوها سعی کرد با توسل بر مراجع بین‌المللی مسئله را به نفع شرکت نفت ایران و انگلیس حل نماید. دولت بریتانیا همواره می‌کوشید، اقدام دولت ایران را یک اقدام غیر قانونی قلمداد کند و ملی کردن را در حکم تصرف اموال شرکت سابق بداند. در این زمان به رغم اینکه آمریکایی‌ها معتقد بودند که باید اختلافات بین دولت ایران و انگلیس را از طریق گفتگو حل کرد، انگلیسی‌ها عقیده داشتند که رسیدن به توافق با مصدق امکان‌پذیر نیست و کنار آمدن با مصدق سیاست ناشی از ناامیدی است. دولت بریتانیا گفتگو با مصدق را بی‌فایده و تنها راه حل مسئله نفت را کاربرد نیروی نظامی می‌دانست، اما ایالات متحده با کاربرد زور علیه ایران

مخالف بود و به صراحت بیان می‌داشت که حق ایرانیان را در ملی کردن صنعت نفت به رسمیت می‌شناسد.

تضعیف مصدق:

دولت انگلیس در آخر تنها راه حل این موضوع را سرنگونی دولت مصدق و جایگزین کردن دولتی دیگر که موافق با سیاست‌های بریتانیا باشد، می‌دانست. کوشش مدام برای براندازی دولت مصدق تحریم نفت و ایجاد پاره‌ای مشکلات اقتصادی علیه ایران از جمله تلاش‌هایی بود که بریتانیا در مقابله با مصدق به کار برد. دولت انگلیس بلافاصله بعد از ملی شدن نفت در ایران اعلام کرد که هر کس نفت ایران را خریداری کند، تحت تعقیب قضایی قرار خواهد گرفت. در نتیجه کشورها تمایلی برای خرید نفت ایران نشان نمی‌دادند. تحریم نفت ایران موجب شد تا دولت نتواند برنامه‌های اقتصادی خود را پیاده کند. زیرا دولت مصدق بعد از ملی شدن نفت شدیداً به عواید نفت به منظور بهبود اوضاع اقتصادی نیاز داشت. اما تحریم نفت ایران توسط بریتانیا باعث شده بود تا دولت با مشکلات مالی و اقتصادی بزرگی در داخل روبرو شود. گرانی و تورم باعث نارضایتی در میان مردم شده بود. مصدق امیدوار بود که از سوی ایالات متحده کمک‌هایی به ایران بشود، اما آمریکا نیز اعطای هر کمکی را منوط به حل مسئله نفت دانست. بدین ترتیب ایجاد مشکلات اقتصادی عامل مهم در تضعیف دولت مصدق بود که در دراز مدت می‌توانست به عمر حکومت مصدق خاتمه دهد. البته دکتر مصدق به منظور بهبود وضع اقتصادی دست به اقدام‌هایی زد. بنا به گفته مصدق، یکی از دلایلی که حکومت او را سرنگون کرده‌اند، این بود که مخالفانش تشخیص داده بودند که به تدریج وضعیت اقتصادی ایران طوری خواهد شد که بدون عواید نفت هم کار مملکت بگذرد.

تلاش دیگر بریتانیا اقدامات مخفیانه آن‌ها بود که از همان ابتدای زمامداری مصدق شروع شده بود. "ویلیام راجر لوییس" می‌گوید: "تنها یک ماه و نیم پس از روی کارآمدن مصدق عملیات پنهانی انگلیس که در سال ۱۹۵۳ به سرنگونی مصدق انجامید شروع شد." دولت بریتانیا پس از آن که گفتگوهایش با دولت ایران با شکست مواجه شد، پس از پایان مذاکرات با شاه ملاقات کرد و مصرانه خواستار عزل مصدق شد.

اختلافات سران نهضت ملی:

تظاهرات خیابانی در ۲۸ مرداد توانست به حکومت مصدق ضربه شدیدی وارد کند. عامل دیگری که توانست بسیار موثر واقع شود اختلافات وسیعی بود که بین سران نهضت ملی به خصوص "آیت‌الله کاشانی" و مصدق از چند ماه پیش به وجود آمده بود. شاید بتوان گفت که همین اختلاف‌های موجود، ضربه را به نهضت ملی وارد کرد. عوامل ایالات متحده و بریتانیا توانسته بودند، به راحتی مردم ناآگاه و بی‌خبر را با پول و رشوه بخرند و برای مخالفت با مصدق به صحنه بیاورند. تحریک مخالفان مصدق در مجلس به منظور تضعیف برنامه‌های اقتصادی دولت از جمله اقداماتی بود که توانست زمینه را برای ضربه نهایی به مصدق فراهم سازد.

عوامل انگلیس در ایران:

جلسات کودتاجیان در منزل "سرلشگر زاهدی" با حضور هفت سناتور و چهار نماینده مجلس شورای ملی و پنج افسر ارشد ارتش (حجازی، سرتیپ آریانا، انصاری، یک سرهنگ و یک سرگرد) و برادران رشیدیان تشکیل می‌شده و افراد مذکور با مقامات سفارت انگلیس ملاقات می‌کرده‌اند. جلسات دیگری نیز با حضور "سید ضیا طباطبایی"، "علم"، "زاهدی" و "میدلتون" کاردار سفارت انگلیس در منزل سناتور "خواجه نوری" تشکیل می‌گردید.

همراهی آمریکا با انگلیس:

یکی از ماموران برجسته انگلیس که با تلاش بسیار در پی راضی کردن و همراهی آمریکا با انگلیس بود، "مونتگی وودهاووس" سرهنگ ۲۷ ساله انگلیسی بود که در طی جنگ جهانی دوم با مقاومت یونان جنگیده بود. او بعدها نماینده محافظه‌کار "آکسفورد" در پارلمان و سر ویراستار چندین کتاب و هم‌چنین مورخ برجسته کتاب "تاریخ یونان" بود. [۵۷] با اعلام قطع

روابط با بریتانیا از سوی مصدق در ۳۰ دی ۱۳۳۱ وودهاووس راهی ایران شد و به دیدار "ایدن" وزیر امور خارجه آمریکا رفت. وودهاووس متوجه این قضیه بود که براندازی مصدق بی‌مشارکت و دستیاری آمریکا میسر نمی‌شود. در آخر وودهاوس به اتفاق چند تن از ماموران وزارت خارجه بریتانیا به واشنگتن رفت تا نظر بریتانیا را با مسئولان سازمان امنیتی آمریکا (سیا) در میان نهاد. آنها نقشه براندازی مصدق را که نام رمزی "عملیات چکمه" بر آن گذاشته بودند با "روزولت" رییس سیا در میان گذاشتند. وودهاوس پس از واشنگتن به سوی قبرس رفته و پس از ملاقات با ماموران انگلیسی پایگاه نظامی بریتانیا در قبرس، دفتری تاسیس کرد و ترتیب ارتباط با عمال خود در تهران را داد و به لندن بازگشت. در این هنگام او خبر پیروزی حزب جمهوریخواه آمریکا را در انتخابات ریاست جمهوری شنید و به برنامه‌های خود امیدوارتر شد

وودهاوس می‌گوید: "چون نمی‌خواستیم این‌گونه تلقی شود که ما قصد داریم آمریکا را آلت دست قرار دهیم و در پی منافع خود هستیم، در مذاکره با آمریکایی‌ها از پرداختن به مسئله نفت خودداری نمودم و به جای آن بر خطری که از جانب کمونیست متوجه ایران بود، تاکید می‌نهادم. استدلال من چنین بود که اگر هم احتمال ضعیفی برای حصول توافق با مصدق بر سر مسئله نفت وجود داشته باشد، دکتر مصدق در وضعی نیست که بتواند در برابر کودتایی از سوی حزب توده مقاومت کند. زیرا کودتای حزب توده از حمایت شوروی برخوردار خواهد بود، بنابراین باید پیشدستی کرد و تا فرصت باقی است، مصدق را از کار برکنار کرد.

وودهاوس معتقد بود که ایالات متحده از ترس روی کار آمدن کمونیست‌ها قصد داشت، به مصدق کمک‌های اقتصادی کند، وودهاووس می‌گوید: "اما من در دیداری با "آچسون" وزیر خارجه آمریکا خاطر نشان کردم که اگر مصدق سقوط کند، حکومت معقول‌تری می‌تواند به خوبی جای او را بگیرد، حکومتی که با آن می‌توان یک قرار داد رضایت‌بخش بست.

بنابراین نمی‌توان گفت که واقعا کمونیست‌ها در زمان مصدق قادر بودند، قدرت را در دست بگیرند. اما دولت انگلیس به منظور کشاندن دولت آمریکا به سوی اجرای طرح کودتا از این دسیسه استفاده کرد و بالاخره آمریکا متقاعد شد که باید با انگلیسی‌ها همکاری کند. بنا به گفته "روبین" انگلیسی‌ها بر خلاف آمریکایی‌ها درباره نقش حساسی که در این کار داشتند، سکوت اختیار کردند و گناه همه مسائل بعدی را به گردن آمریکایی‌ها انداختند.

طرح موسوم به چکمه:

وودهاوس می‌گوید که طرح عملیات مشتمل بر دو جزء بود، جزیی متکی بر یک سازمان شهری که در اختیار "برادران رشیدیان" بود و جز دیگر بر هم‌کاری چند تن از سران عشایر جنوب قرار داشت، بنابراین بود که هر دو جز عملیات در یک زمان آغاز می‌شود. افسران ارشد ارتش و شهربانی و وکلای مجلس شورا و سناتورها، ملاها، بازرگانان، سردبیران، روزنامه‌ها، سیاست‌پیشگان و نیز سردمداران اوباش در سازمان شهری جای داشتند و قرار بود که این سازمان با استفاده از حمایت‌شاه و حتی بدون آن کنترل تهران را به دست بگیرد و دکتر مصدق و وزیران او را بازداشت کند. همزمان با این جریان قرار بود، سران عشایر نیز در شهرهای عمده جنوب به نمایش قدرت برخیزند و در صورتی که مقاومتی از سوی "حزب توده" ظاهر شود. مراکزی چون آبادان و اصفهان را اشغال کنند. بهترین موسم برای اجرای این عملیات ماه آوریل، اول بهار یا سپتامبر آخر زمستان بود که عشایر در آن هنگام به صورت دسته جمعی برای ییلاق و قشلاق کوچ می‌کنند. برآورد وودهاوس آن بود که این عملیات اضافه بر ماهی ده هزار لیره که به رشیدیان داده می‌شد، نیم میلیون لیره دیگر خرج خواهد داشت. نظر بر این بود که عمال هر دو دولت بریتانیا و آمریکا در ایران دست به دست هم دهند و این عملیات را اجرا کنند. وودهاوس نخست این مسئله را پیش کشید که پس از رفتن مصدق چه حکومتی باید جایگزین شود. وی یک فهرست پانزده نفری از نام‌های سیاست‌مداران ایرانی را در جیب داشت. این پانزده نفر همگی از سوی وزارت خارجه بریتانیا قابل اعتماد شناخته شده بودند و آمریکا می‌توانست هر کدام از آن‌ها را که ترجیح می‌دهد، برگزیند. کسانی که نامشان در این فهرست آمده بود، بر سه دسته تقسیم می‌شدند: قدیمی‌ها، نورسیده‌ها، و گروه میانه. نام زاهدی در این گروه اخیر ذکر شده بود.

انتظار انگلیس از آمریکا:

انگلیسی‌ها از آمریکایی‌ها چهار چیز را انتظار داشتند:

اول آنکه "سیا" عوامل خود را با سازمانی که بریتانیا دارد همراه سازد.

دوم آنکه دولت آمریکا آمادگی داشته باشد که به محض روی کار آمدن دولت جدید در تهران کمک‌های مالی در اختیار آن دولت بگذارد.

سوم، آمریکا باید حاضر باشد که اگر لازم آید سیاست محافظه‌کارانه را رها کند و علنا تمایل خود را به وقوع تغییرات در تهران مثلا از طریق فشار بر شاه اعلام کند.

چهارم آنکه آمریکا باید وحدت‌نظر و هماهنگی کامل با بریتانیا از خود نشان دهد.

آمریکایی‌ها وعده دادند که نقشه بریتانیا را مسئولان وزارت خارجه و مقامات سیا مطالعه خواهند کرد؛ اما هرگونه تصمیم‌گیری در مورد آن را به بعد از روی کار آمدن دولت جمهوری خواه موکول کردند. بعدها با روی کار آمدن دولت جدید در آمریکا رایزنی‌های بریتانیا و آمریکا از سر گرفته شد.

دو جلسه یکی در اداره مرکزی سیا و دیگری در وزارت خارجه تشکیل یافت و معلوم شد که آمریکایی‌ها آماده کار گشته‌اند. در نتیجه این جلسه‌ها قرار شد، طرحی را برای براندازی مصدق زیر نام رمزی "آژاکس" تهیه شود و روزولت نامزد فرماندهی عملیات در تهران گردید، نام زاهدی نیز برای جانشینی مصدق مورد توافق قرار گرفت.

رابط‌های انگلیس در ایران:

یکی از افرادی که با انگلیسی‌ها رابطه داشت، با نام رمزی "عمر" مدیر کل یکی از ادارات دولتی بود که به عضویت کابینه مصدق درآمد. انگلیسی‌ها از طریق "عمر" به اسرار انبوهی درباره دولت مصدق دست یافتند. آن‌ها رابط دیگری نیز به نام "عباس قلی نیساری" رییس بانک

ایران و انگلیس و شخص دیگری که یک چشم پزشک دارای شهرت بین‌المللی به نام "حسن علوی" بود، در کنار خود داشتند. او که بعدها به نمایندگی مجلس نیز رسید هیچ‌گاه ارتباط خود را با انگلیسی‌ها پنهان نمی‌کرد. "داری شر" (رییس ایستگاه جاسوسی انگلیس در ایران) با توزیع پاکت‌های بیسکوییتی که وسط آن‌ها خالی شده بود و از اسکناس پر شده بود، به جلب حمایت دیگر اعضای مجلس که برخی از آنان دارای انگیزه‌های متعالی بودند کمک می‌کرد.

اجبار شاه به همکاری:

نورمن داری شر همراه با برادران رشیدیان که از آغاز تا پایان نقشی حیاتی در به وجود آوردن حوادث ایفا کردند، در گفتگو با سیا به آنان ضمانت داد که برادران رشیدیان حاضرند جان و مال خود را در تلاش علیه مصدق به مخاطره اندازند. نقطه ضعف اصلی طرح سیا و سازمان جاسوسی انگلیس بی‌تصمیمی شاه بود. معماران کودتا معتقد بودند که به دست آوردن حمایت شاه از کودتا بسیار مهم است. هم به دلیل اینکه می‌توانست به این عملیات مشروعیت سلطنتی ببخشد و هم تایید برای برکناری قانونی مصدق و جانشین ساختن زاهدی و برای این کار نقشه‌هایی کشیدند.

"روزولت" و "اسدالله رشیدیان" بارها با شاه ملاقات کردند و کوشیدند وی را به امضای فرمان و حمایت از کودتا متقاعد کنند. شاه که در تردید بود گاه حمایت از آن را می‌پذیرفت و گاه نظر خود را تغییر می‌داد. روزولت تهدید کرد کشور را ترک خواهد کرد و هشدار داد که ایالات متحده در صورت عدم همکاری وی ممکن است، بدون او دست به اقدام بزند. بلاخره رشیدیان با شاه ملاقات کرد و گفت که در صورت عدم همکاری وی، روزولت کشور را ترک خواهد کرد. [۶۵] سرانجام شاه پذیرفت که فرمان را امضا کند. روزولت و رشیدیان تصمیم گرفتند، از شاه بخواهند دو فرمان را امضا و در یکی مصدق را عزل و در دیگری زاهدی را منصوب کنند و عاملان انگلیس‌ها فرمان‌ها را تهیه کردند و توسط "سرهنگ نصیری" فرمان‌ها را نزد شاه بردند تا آن‌ها را امضا کند.

سقوط مصدق:

سرانجام شاه با صدور دو حکم، یکی نامزدی زاهدی به نخست‌وزیری و دیگری حکم بازداشت مصدق با کودتاچیان هم‌کاری کرد، اما نتوانست مصدق را ساقط کند. پس از آن شاه با ملکه به بغداد و از آنجا به رم رفت. روز بعد طرفداران مصدق در خیابان‌ها به تظاهرات پرداختند و مجسمه شاه و پدرش را پایین کشیدند. بسیاری از نظامیان که در مظان همکاری با شاه قرار گرفته بودند بازداشت شدند. دو روز بعد طرفداران شاه با طرفداران مصدق به زد و خورد پرداختند و بر آن‌ها پیروز شدند و مصدق از مقام خود ساقط شد، سپس "سپهبد زاهدی" زمام امور را در دست گرفت. در این ماجرا سیصد نفر کشته و چند نفر هم زخمی شدند. سه روز بعد شاهنشاه از رم بازگشت. با پایان حکومت مصدق فصل داستان نفت ایران که با مرگ "سپهبد رزم‌آرا" آغاز شده بود، پایان یافت.

نتیجه‌گیری:

این کودتا یکی از مهم‌ترین و سرنوشت‌سازترین حوادث سیاسی تاریخ معاصر ایران و سرمنشاء بسیاری از حوادث تلخ تاریخی این سرزمین بود. و اهداف کوتاه مدت و دراز مدتی داشت که هر یک پیامدهایی نیز داشتند. این کودتا عوامل و گروه‌های اجراکننده‌ای داشت که هر یک از آن‌ها نقشی در آن داشتند. سرانجام با پایان حکومت مصدق فصل داستان نفت ایران که با مرگ "سپهبد رزم‌آرا" آغاز شده بود، پایان یافت و ماجرای این کودتا تا اینجا ادامه داشت.

منابع:

– گازیورسکی، مارک ج، سیاست خارجی آمریکا و شاه، ترجمه جمشید زنگنه، تهران، موسسه خدماتی رسا، چ ۲، ۱۳۷۲، ص ۱۵۶-۱۵۵.

– ایدن، آنتونی، خاطرات آنتونی ایدن، ترجمه کاوه دهقان، بی جا، فرزانه، ۱۳۵۷، ص ۲۹۶.

– ییل، جیمز، «آمریکا، ایران، سیاست مداخله» در مصدق. نفت. ناسیونالیسم ایرانی، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی و کاوه بیات، تهران، نشر گفتار، چ ۳، ۱۳۷۱، ص ۴۴۲.

– پژوهشی در کودتای ۲۸ مرداد، ص ۵۶.

– جوانشیر، ف. م، تجربه ۲۸ مرداد (نظری به تاریخ جنبش ملی شدن نفت ایران)، ص ۳۰۲.

– هوشنگ مهدوی، عبدالرضا، تاریخ روابط خارجی ایران، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۹، ص ۱۰۷.